

Раданович Н. М.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та філософії права юридичного факультету
Львівського національного університету імені Івана Франка

ЮРИДИЧНІ ДОЗВОЛИ: ДЕЯКІ АСПЕКТИ ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ У СВІТЛІ ЗАГАЛЬНОДОЗВІЛЬНОГО ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ В УКРАЇНІ

LEGAL PERMISSIONS: CERTAIN ASPECTS OF THEORETICAL FEATURES IN LIGHT OF GENERAL PERMITTING LEGAL REGULATION IN UKRAINE

У статті виявлено основні юридичні інструменти опосередкування дозволів у рамках функціонування механізму загальнодозвільного правового регулювання. Здійснено класифікацію таких інструментів за критеріями змістовності, текстуального виразу, зовнішніх форм прояву (фіксації). Встановлено потенційні можливості принципів позитивного права, юридичних дефініцій та юридичних презумпцій у забезпеченні реалізації загальних дозволів як складової правового регулювання загальнодозвільного типу.

Ключові слова: юридичні дозволи, уповноважувальні норми права, принципи права, юридичні презумпції.

В статье определены основные инструменты опосредования разрешений в пределах функционирования механизма общеразрешительного правового регулирования. Осуществлено классификацию таких инструментов по критериям содержательности, текстуального выражения, внешних форм закрепления (фиксации). Установлено потенциальные возможности принципов позитивного права, юридических дефиниций и юридических презумпций в обеспечении реализации общих разрешений как составной правового регулирования общеразрешительного типа.

Ключевые слова: юридические разрешения, уполномочивающие нормы права, принципы права, юридические презумпции.

The article identifies main legal instruments of legal permissions formulation in the functioning of general permitting legal regulation. Legal instruments are classified under the following criteria, such as content, textual expression, and external formulation (fixation). The article establishes potential of positive law principles, legal definitions and legal presumptions in ensuring the implementation of the general permissions as a part of general permitting legal regulation.

Key words: legal permissions, authorizing legal norms, legal principles, legal presumptions.

Постановка проблеми. Сучасні трактування громадянського суспільства як сфери спонтанного самовираження вільних індивідів, асоціацій та організацій громадян, добровільно сформованих і захищених законом від прямого втручання та довільної регламентації з боку державної влади [1, с. 141], зумовлюють пошук нових можливостей правового регулювання. Такі можливості вбачаються у юридичному регулюванні загальнодозвільного типу, який функціонує за принципом «дозволено усе, що не заборонено нормами права», презюмуючи юридичну свободу суб'єктів права. Яким буде обсяг цієї юридичної свободи, гарантованої державою, потрібно дослідити окремо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Традиційно загальнодозвільний тип правового (юридичного) регулювання у вітчизняних підручниках з теорії держави і права характеризують як такий, що заснований на поєднанні загального юридичного дозволення у формі визнання права зі встановленням окремих обмежень (виключень) за допомогою юридичних заборон [2, с. 140]. Він надає особі право обрати будь-яку поведінку, крім тієї, щодо якої нормами права встановлено заборону [3, с. 99]. Відповідно, вказаними джерелами проектується необхідність дослідження методологічно важливої для змістовної характеристики загальнодозвільного юридичного регулювання категорії «юридична

дозволеність», яка зумовлюватиме певний характер відповідних юридичних прав і кореспондуючих їм обов'язків, а відтак – і відповідних правовідносин загальнодозвільного походження.

Метою дослідження є виявлення юридичного інструментарію дозволів та його специфіки у зв'язку з юридичним регулюванням загальнодозвільного типу.

Виклад основного матеріалу. Проблеми юридичної дозволеності (насамперед її обсягів) пов'язані з юридичним опосередкуванням дозволів. У правовій доктрині з-поміж «форм буття» юридичних дозволів виокремлюють уповноважувальні норми права. Критеріями такого виокремлення – поряд із нормами заборонними та зобов'язальними – називають:

1) спосіб правового регулювання, який покладено в основу правила поведінки. Відповідно, уповноважувальні норми визначаються як такі, що дозволяють певні дії [4, с. 39], встановлюють суб'єктивні права, дозвіл на здійснення уповноваженою особою тих чи інших активних дій; надають суб'єктам свободу розпоряджатися своїми правами, однак не зобов'язують їх реалізовувати. У тексті відповідних уповноважувальних приписів часто вміщено такі деонтичні оператори модальності, як «має право», «може», «дозволено» [3, с. 137];

2) характер диспозиції правової норми (чи форму її вираження). Деякі представники галузевих юри-

дичних наук в Україні вживають поняття «уповноважувальна диспозиція» (зокрема щодо адміністративно-правових норм) [5, с. 24]. У такому разі уповноважувальні норми вказують на можливу, припустиму поведінку [6, с. 154].

Проте, як слушно відзначає С.С. Алексєєв, спеціального розгляду потребує питання про існування особливих уповноважувальних та заборонних норм у зв'язку із загальнодозвільним та спеціальнодозвільним типами правового регулювання [7, с. 318]. Цікаво, що в польській правничій літературі зустрічається поділ юридичних норм-дозволів на уповноважувальні (що стосуються громадян) і компетенційні (які стосуються державних органів) [8, с. 101].

Спробуємо виявити особливості уповноважувальних норм з огляду на їхні можливості в «загальнодозвільній площині».

1. Аналізуючи національне законодавство України і, насамперед, Конституцію України під кутом зору реалізації загальнодозвільної ідеології, ми зіштовхуємося з нормами права, які передбачають загальні правові підстави визнання дії досліджуваного типу регулювання, зокрема: «кожна людина має право на вільний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших людей» (ст. 23). Інші конституційні норми проєктують «загальнодозвільне» розуміння змісту й обсягу окремих прав людини і громадянина: «кожен має право на свободу світогляду і віросповідання. Це право включає свободу сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, безперешкодно відправляти одноособово чи колективно релігійні культу і ритуальні обряди, вести релігійну діяльність» (ст. 35). Відповідно, такі уповноважувальні норми формулюють, так би мовити, спеціальні правові підстави визнання дії загальнодозвільного юридичного режиму.

2. Специфіка уповноважувальних правових норм виявляється і на рівні текстуального вираження вміщених у них загальних дозволів (як складової юридичної формули «дозволено все, крім...»). За цим критерієм можна розмежувати норми, в яких загальний дозвіл формулюється із використанням таких деонтичних операторів модальності, як:

а) «свобода», «самостійно», «на власний розсуд»: «особа здійснює свої цивільні права вільно, на власний розсуд» (ст. 12 ЦК України), «право на захист особа здійснює на свій розсуд» (ст. 20 ЦК України), «власники земельних ділянок мають право: ... самостійно господарювати на землі» (ст. 90 Земельного кодексу України);

б) «інше», «тощо», «додаткові порівняно із чинним законодавством і угодами»: «до страхових випадків, з настанням яких надаються матеріальне забезпечення та соціальні послуги, належать: тимчасова непрацездатність; вагітність та пологи; інвалідність; хвороба; досягнення пенсійного віку; смерть годувальника; безробіття; соціальні послуги та інші матеріальні витрати, пов'язані з певними обставинами; нещасний випадок на виробництві; професійне захворювання» (ст. 26 Закону України «Основи

законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» [9]), «за особливі трудові заслуги педагогічні та науково-педагогічні працівники можуть бути нагороджені державними нагородами, відзначені знаками, грамотами, іншими видами морального та матеріального заохочення» (ст. 58 Закону України «Про освіту» [10]), «роботодавець може за свої кошти додатково встановлювати за колективним договором (угодою, трудовим договором) працівникові пільги і компенсації, не передбачені законодавством» (ст. 7 Закону України «Про охорону праці» [11]), «у пенсійному контракті також можуть бути зазначені інші умови за згодою сторін, крім тих, які закон визнає істотними» (ст. 56 Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення» [12]), «колективний договір може передбачати додаткові порівняно із чинним законодавством і угодами гарантії, соціально-побутові пільги» (ст. 13 КЗпП України), «власники та землекористувачі земельних ділянок можуть вимагати припинення діяльності на сусідній земельній ділянці, здійснення якої може призвести до шкідливого впливу на здоров'я людей, тварин, на повітря, земельні ділянки та інше» (ст. 104 Земельного кодексу України);

в) «якщо не суперечить законодавству», «якщо не заборонено законом (законодавством)», «за винятком обмежень, встановлених законом», тобто передбачено загальну відсилку до законодавчих заборон: «істотними умовами договору про обслуговування пенсійного фонду зберігачем є: права і обов'язки сторін; порядок подання звітності та інформації ... Договір може містити за згодою сторін інші умови, які не суперечать законодавству» (ст. 45 Закону України «Про недержавне пенсійне забезпечення» [12]), «благодійники спільно чи індивідуально можуть здійснювати благодійну діяльність на підставі добровільного вибору одного або кількох таких її видів: 1) безоплатна передача у власність бенефіціарів коштів, іншого майна, а також безоплатне відступлення бенефіціарам майнових прав; ... 9) проведення благодійних аукціонів, не грошових лотерей, конкурсів та інших заходів, не заборонених законом» (ст. 5 Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» [13]), «кожний громадянин України має право на: а) безпечне для його життя та здоров'я навколишнє природне середовище; ... е) вільний доступ до інформації про стан навколишнього природного середовища (екологічна інформація) та вільне отримання, використання, поширення та зберігання такої інформації, за винятком обмежень, встановлених законом» (ст. 9 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» [14]), «волонтерська діяльність здійснюється за такими напрямками: надання волонтерської допомоги з метою підтримки малозабезпечених, безробітних, багатодітних, бездомних, безпритульних, ... надання волонтерської допомоги за іншими напрямками, не забороненими законодавством» (ст. 1 Закону України «Про волонтерську діяльність» [15]), «об'єкти, що знаходяться у прибережній захисній смузі, можуть експлуатуватися, якщо при цьому

не порушується її режим» (ч. 3 ст. 61 Земельного кодексу України);

г) «за винятком обмежень, встановлених законом в інтересах (з метою)», при цьому наводиться перелік обмежувальних підстав: «кожному гарантується таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції; винятки можуть бути встановлені судом у випадках, передбачених законом, з метою запобігти злочинів чи з'ясувати істину під час розслідування кримінальної справи, якщо іншими способами одержати інформацію неможливо» (ст. 31 Конституції України), «громадяни України мають право на свободу об'єднань у політичні партії та громадські організації для здійснення і захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів, за винятком обмежень, встановлених законом в інтересах національної безпеки та громадського порядку, охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей» (ст. 36 Конституції України).

3. Варто відзначити, що загальні дозволи простежуються і на рівні принципів права, юридичних дефініцій, юридичних презумпцій, що, у свою чергу, розширює зміст поняття уповноважувальної норми права. Для прикладу, до уповноважувальних норм-принципів можна віднести наступні: свободу договору (ст. 3 ЦК України); свободу підприємницької діяльності, яка не заборонена законом (ст. 3 ЦК України); свободу політичної діяльності, не забороненої Конституцією і законами України (ст. 15 Конституції України); вільне отримання, поширення та будь-яке інше використання інформації, що була надана або оприлюднена відповідно до закону, крім обмежень, встановлених законом (ст. 4 Закону України «Про доступ до публічної інформації» [16]).

Уповноважувальними дефініціями можна, як видається, вважати визначення:

– тимчасового притулку для дорослих («організації нічного або тимчасового проживання бездомних людей, осіб, що постраждали від фізичного або психічного насильства та торгівлі людьми, стихійного лиха, катастрофи тощо, з наданням їм правової, психологічної, соціальної, медичної та побутової допомоги в подоланні тимчасових труднощів, сприянні у встановленні особи, відновленні документів, паспортизації та працевлаштуванні»), тимчасового притулку для неповнолітніх («організації тимчасового проживання, виховання, утримання безпритульних дітей, дітей, позбавлених батьківського піклування, які зазнали жорстокості, насильства та постраждали від торгівлі дітьми або з інших причин потребують соціального захисту») (ст. 1 Закону України «Про соціальні послуги» [17]);

– здоров'я («стану повного фізичного, психічного і соціального благополуччя, а не тільки відсутності хвороб і фізичних вад») (ст. 3 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» [18]);

– спорту («діяльності суб'єктів сфери фізичної культури і спорту, спрямованої на виявлення та уні-

фіковане порівняння досягнень людей у фізичній, інтелектуальній та іншій підготовленостях шляхом проведення спортивних змагань та відповідної підготовки до них») (ст. 1 Закону України «Про фізичну культуру і спорт» [19]).

Що ж до юридичних презумпцій, то окремі з них можна оцінити як такі, що теж вміщують загальний дозвіл. Йдеться, насамперед, про презумпцію невинуватості, за якою особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду, а всі сумніви щодо вини особи тлумачаться на користь особи (ст. 62 Конституції України). Окрім того, загальний дозвіл простежується і в презумпції, закріпленій ст. 12 Цивільного кодексу України: «якщо законом встановлені правові наслідки недобросовісного або нерозумного здійснення особою свого права, вважається, що поведінка особи є добросовісною та розумною, якщо інше не встановлено судом».

4. Наступною характерною рисою уповноважувальних норм права з позиції реалізації «загальнодозвільності» є їх різноджерельність, тобто об'єктивація не лише у нормативно-правових актах, а й в інших джерелах права (нормативно-правових договорах і рішеннях міжнародних правозастосувальних органів, юрисдикцію яких визано Україною).

Прикладом можуть слугувати окремі положення:

– колективних договорів та угод: «з метою створення належних умов праці викладачам забезпечуються окремі навчальні аудиторії, обладнані технічними засобами, екраном, телевізором та іншим необхідним обладнанням» (п. 4.17 Колективного договору Львівського національного університету імені Івана Франка на 2015–2016 рр. [20]);

– міжнародних договорів, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України: «свобода сповідувати свою релігію або переконання підлягає лише тим обмеженням, що встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах громадянської безпеки, для охорони публічного порядку, здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб» (ст. 10 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод [21]);

– рішень Європейського Суду з прав людини: «стаття 8 Конвенції (про право на повагу до приватного і сімейного життя) не робить розмежувань між сім'ями із «законними» і «незаконними дітьми; подібне розмежування не відповідало б слову «кожен», і це підтверджується заборонаю – ст. 14 Конвенції – на дискримінацію за ознакою народження при використанні прав і свобод, передбачених Конвенцією» (рішення у справі *Marckx v Belgium* of 13 June 1979 [22]).

Висновки. Наведене дозволяє припустити, що основним інструментом опосередкування загальних дозволів як складової юридичної формули «дозволено все, крім...» є уповноважувальні норми права. Відповідно, такі норми – в рамках функціонування механізму загаль-

нодозвільного юридичного регулювання – набувають певної специфіки, що виявляється в наступному: 1) закріпленні підстав визнання дії досліджуваного регулювання (загальних і спеціальних); 2) особливостях текстуального виразу загальних дозволів (із використанням відповідних деонтичних операторів модальності – «свобода», «вільно», «самостійно», «на власний розсуд», «додаткові порівняно із чинним законодавством і угодами», «якщо при цьому не порушуються права і свободи

інших людей», «якщо це не суперечить закону», «крім обмежень, встановлених законом»; 3) різноманітності зовнішніх форм прояву – «різноджерельності» (закріпленості у нормативно-правових актах, нормативно-правових договорах, правових прецедентах); і найважливіше – 4) розширенні їх змісту за рахунок принципів позитивного права, юридичних дефініцій та юридичних презумпцій, які, у свою чергу, теж стають формами «юридичного буття» загальних дозволів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Креативність загальнотеоретичної юриспруденції : [монографія] / [Ю.М. Оборотов, В.В. Завальнюк, В.В. Дудченко та ін.] ; за ред. Ю.М. Оборотова. – Одеса : Фенікс, 2015. – 488 с.
2. Теорія держави і права : [підруч.] / О.В. Петришин, С.П. Погребняк, В.С. Смородинський та ін. ; за ред. О.В. Петришина. – Х. : Право, 2015. – 368 с.
3. Загальна теорія права : [підруч.] / за заг. ред. М.І. Козюбри. – К. : Ваіре, 2015. – 392 с.
4. Rödig J. Einführung in eine analytische Rechtslehre / J. Rödig. – Berlin ; Heidelberg ; New York : Springer, 1986. – 257 p.
5. Адміністративне право України : [навч. посіб.] / [В.В. Галуцько, В.І. Курило, С.О. Коросед та ін.] ; за ред. В.В. Галуцька. – Т. 1: Загальне адміністративне право. – К. : Ін-т публ. права, 2015. – 180 с.
6. Рабінович П.М. Основи загальної теорії права та держави : [навч. посіб.] / П.М. Рабінович. – Вид. 10-е, доп. – Львів : Край, 2008. – 224 с.
7. Алексеев С.С. Общая теория права : [учеб.] / С.С. Алексеев. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : ТК Велби ; Изд-во Проспект, 2008. – 576 с.
8. Wronkowska S. Zarys teorii prawa / S. Wronkowska, Z. Ziemiński. – Poznań, 2001. – 256 p.
9. Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування : Закон України від 14.01.1998 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1998. – № 23. – Ст. 121.
10. Про освіту : Закон України від 23.05.1991 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1991. – № 34. – Ст. 451.
11. Про охорону праці : Закон України від 14.10.1992 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1992. – № 49. – Ст. 668.
12. Про недержавне пенсійне забезпечення : Закон України від 09.07.2003 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2003. – № 47–48. – Ст. 372.
13. Про благодійну діяльність та благодійні організації : Закон України від 05.07.2012 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2013. – № 25. – Ст. 252.
14. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25.06.1991 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1991. – № 41. – Ст. 546.
15. Про волонтерську діяльність : Закон України від 19.04.2011 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2011. – № 42. – Ст. 435.
16. Про доступ до публічної інформації : Закон України від 13.01.2011 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2011. – № 32. – Ст. 314.
17. Про соціальні послуги : Закон України від 19.06.2003 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2003. – № 45. – Ст. 358.
18. Основи законодавства України про охорону здоров'я : Закон України від 19.11.1992 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1993. – № 4. – Ст. 19.
19. Про фізичну культуру і спорт : Закон України від 24.12.1993 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1994. – № 14. – Ст. 80.
20. Колективний договір Львівського національного університету імені Івана Франка на 2015–2016 рр. – Л. : Вид-во Львів. нац. ун-ту ім. І. Франка, 2015. – 57 с.
21. Про ратифікацію Конвенції про захист прав і основних свобод людини 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7, 11 до Конвенції : Закон України від 17.07.1997 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1997. – № 40. – Ст. 263.
22. Де Сальвіа М. Прецеденты Европейского Суда по правам человека. Руководящие принципы судебной практики, относящейся к Европейской конвенции о защите прав человека и основных свобод. Судебная практика с 1960 по 2002 г. / М. де Сальвіа. – СПб. : Изд-во «Юридический центр Пресс», 2004. – С. 565; Манукян В.И. Европейский Суд по правам человека: право, прецеденты, комментарии : [науч.-практ. пособ.] / В.И. Манукян. – К. : Истина, 2006. – С. 153.